Ruhi Kalender'e Göre Mûsikî ve Türk Mûsikîsine Dâir Değerlendirmeler*

Mehmet TIRAŞCI**

Özet

Ruhi Kalender, Türk Din Mûsikîsi alanında önemli hizmetler vermiş, birçok talebe yetiştirmiş, bu alanda çalışmalar yapmış önemli dinî mûsikî hocalarından biridir. 78 yaşında olan Ruhi Kalender bu yaşına rağmen bir köşeye çekilmeyip, emekliliğini müteakiben Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde doktora ve yüksek lisans dersleri vermeye devam etmektedir. Uzun yıllar dinî mûsikî ile iştigal etmiş bir kişinin elbette bu alanda önemli düşünceleri ve tespitleri olacaktır. Bu tespitler ise araştırmacılar ve alanla ilgilenenler için bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu makalede, Ruhi Kalender'in mûsikî hakkındaki görüşleri, eserlerinden ve kendisi ile yapılan röportajlardan yararlanmak sureti ile bir araya getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ruhi Kalender, müzik, dinî mûsikî, nota, beste

Abstract

Ruhi Kalender is one of the religious music masters, who provides important services in the field of Turkish Religious Music, educates many students and makes many academic studies. Although he is in his 78, he doesn't retire, and still lectures Phd and master classes in Ankara University Seminary. For a person who occupies oneself with religious music it is natural that he has many thoughts and evaluations. Hence, his studies are crucial resources for us who make researches and engage in this field. Therefore, this article is worked on by using the opinions of Ruhi Kalender about music, his works and interview records which are made with Ruhi Kalender.

Key Words: Ruhi Kalender, music, religious music, musical note, melody

* Bu makale hazırlanırken, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı'nda 2010 yılında yüksek lisans tezi olarak sunulan *"Ruhi Kalender'in Hayatı, Eserleri ve Mûsikî Hakkındaki Görüşleri"* isimli tezden yararlanılmıştır.

** Araş. Gör., Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk Din Mûsikîsi Ana Bilim Dalı

Fonetik sanatların bir dalı olan mûsikî, bazen bir takım duyguları tarif için, bazen insanlar üzerinde birtakım hisler için, bazen bir fikrin yayılması için vs. kullanılmıştır. Mûsikî aynı zamanda iyi bir tebliğ vasıtasıdır.[1] Dinî sebeplerle kullanılmış, menşeini Türk kültürü ve İslam mûsikîsinden alarak bugünkü seviyesine ulaşmış olan Türk Din Mûsikîsi dünyanın en büyük ve köklü mûsikîlerinden biri haline gelmiştir. Hiçbir millet mûsikî ile dîni, bu kadar iç içe yaşamamıştır. Bugün mevcut dinî mûsikî formlarının örneklerini dinlediğimizde hayranlık içinde kalıyoruz. Türk mûsikîsinin câmi ve tekke menşeli bu şaheserleri, kültür ve medeniyetimizin seviyesinin yüksekliğini ortaya koymaktadır.

Yaklaşık seksen sene evveline kadar mûsikî eğitimi meşk denilen sistemle sürdürülüyordu. Asıl anlamını hat sanatından alan bu meşk sistemi ile bir nesilden diğerine mûsikî mirası aktarılıyordu.[2] Cumhuriyetten sonra ise farklılaşmakla birlikte mûsikî eğitimi bu işe gönül vermiş kişiler tarafından devam ettirildi. Genelde mûsikînin ve özelde de dinî mûsikînin aktarımına ve bu çerçevede talebe yetiştirerek bir kültür mirasını yaşatma adınana, ülkemizde hizmet etmiş önemli şahsiyetlerden birisi de Ruhi Kalender'dir.

Ruhi Kalender 10 Ocak 1933'te Elazığ, Kızılay'da[3] doğmuştur. Babası Ahmet Kalender, annesi Nazire Kalender'dir. Aslen, dedeleri Harput'tan göç etmişlerdir. İlk, orta ve lise eğitimini Elazığ'da ta-

1 Nusret Çam, *İslamda Sanat Sanatta İslam* (Ankara: Akçağ yayınları, 2008), s. 26.

2 Cem Behar, *Zaman, Mekan, Müzik, Klasik Türk Mûsikisi'nde Eğitim (Meşk), İcra ve Aktarım* (İstanbul: Afa Yayınları, 1993), s. 11.

3 Eski ismi Kesrik'tir. Cumhuriyetten sonra zamanla Ermeni isimlerinin yerine Türkçe isimler verilmiştir.

mamlamış, mûsikî ile ilgili ilk tecrübelerini klarnet icra eden babasından almıştır. Küçük yaşta ondan duyduğu mûsikî nağmeleri ile yetişmiştir. Liseyi bitirdikten sonra 1955 ve 1957 yılları arasında Elazığ Devlet Su İşleri'nde dokuzuncu bölgede memur olarak çalışmıştır. 1957'de okumak için memurluk görevinden istifa ederek Ankara'ya gelmiş ve 1957-1958 eğitim öğretim yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne, öğrenci olarak kaydolmuştur. Mezun olduktan sonra Antalya'ya İmam Hatip Lisesi'ne meslek dersleri öğretmeni olarak atanmış, aynı zamanda şehrin diğer liselerinde Sanat Tarihi derslerine de girmiştir.

O yıllarda, yurt dışı din görevliliği için açılan sınava katılmıştır. Altmış kişinin katıldığı sınavda seçilen dokuz kişiden biri olarak Avrupa'nın muhtelif yerlerine gönderilen ilk din görevlilerinden olmuştur. Almanya'da Hamburg şehrinde iki yıl görev yapmış ve Almanya'dan döndükten sonra, 1969'da Erzurum Lisesi'nde altı ay daha görev yapmış ve Ankara Başkent Lisesi'ne tayin olmuştur. 1977'ye kadar aynı okulda müdür vekilliği, müdür muavinliği gibi görevlerin yapmanın yanı sıra, Özel Tevfik Fikret Lisesi'nde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri'ne girmiştir.

1 Ağustos 1977'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Türk Din Mûsikîsi araştırma görevliliği sınavını kazanmış ve yüksek lisansını tamamlamıştır. Daha sonra, *Lâdikli Mehmed Çelebi ve Zeynü'l-Elhân fi İlmi't-Te'lîf ve'l-Evzân* isimli çalışmasıyla 1982'de doktor ünvanını almıştır. Fakültedeki koro çalışmalarının beraberinde, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından düzenlenen hizmet içi eğitim kurslarına öğretim görevlisi olarak katılmış ve 1994 yılında Türkiye'ye getirilen Kırgız öğrencilere on yıl Türk Din Mûsikîsi dersleri vermiştir. 1999'da emekli olmuştur. Emeklilik sonrasında aynı fakültenin Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı'nda mûsikî öğretim görevlisi olarak yüksek lisans ve doktora dersleri vermektedir. Türkan Hanım ile evli olup Metin ve Nergis Melike isimli iki çocukları vardır.

Bazıları ortak yayın, bazıları ise kendi eseri olan, biri basılmış altı kitabı olan Ruhi Kalender'in, çeşitli dergilerde yayınlanmış on makalesi ve on bir tebliği vardır. Bunlar şöyledir.

I. Ruhi Kalender'in Eserleri

A. Kitapları

1. XV. Yüzyılda Mûsikî Kuramı (Nazariyatı) ve Zeynu'l-Elhân fi İlmi't-Te'lîf ve'l-Evzân, Lâdikli Mehmed Çelebi (Ankara 1982, Doktora Tezi)

2. İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Kitabı (Ankara 1983, 3 cilt)

3. Türk Tasavvuf Mûsikîsi'nden Seçme Eserler (Ankara 1990, Nota külliyatı)

4. İmam Hatip Liseleri İçin (Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre) Dinî Mûsikî 1 (Kalem Yayınları, Ankara 1996)

5. İmam Hatip Liseleri İçin Dinî Mûsikî II (11 ve 12. Sınıflar İçin, Ankara 1996)

6. İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Notları (3 Cilt, Ankara trs)

B. Makaleleri

1. Yüzyılımızın Başlarında İstanbul'un Mûsikî Hayatı (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XXIII, Ankara – 1978)

2. 15. Yüzyılda Arapça Mûsikî Terimleri ve Türkçe Karşılıkları (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XXIV, Ankara – 1981)

3. Kitabü'n-Nağam (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XXV, Ankara 1981, Yahya İbn Ali Yahya el-Müneccim'in *Kitabü'n-Nağam* isimli eserinin çevirisi)

4. Türk Mûsikîsinde Kullanılan Makamların Tesirleri (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi), Ankara 1987, c. XXIX)

5. Ruh Hastalıklarının Tedavisinde Mûsikî (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1989, c. XXXI,)

6. İslam'a Göre Ses ve Mûsikî Sanatı (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1992, c. XXXIII)

7. Türk Mûsikîsi Makamlarında Geçki (Ankara Üniversitesi İlahi-

yat Fakültesi Dergisi, Ankara 1993, c. XXXIV,

8. Türk Mûsikîsi Türk Halkının Kendi Öz Varlığıdır (Milli Eğitim Kültür, Sanat ve Eğitim Dergisi, sa. 130, Ankara 1996)

9. Mûsikî ve İnsan (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1998, c. XXXVII)

10. XV. Yüzyıla Kadar Arap, İran ve Türk Mûsikîsi'nin Kısa Tarihçesi (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1999, c. XXXIX)

C. Tebliğleri

1. Yüzyılımızın Başlarında İstanbul'un Mûsikî Hayatı (I. Millî Türkoloji Kongresi, İstanbul 6 ve 9 Şubat1978)

2. XV. Yüzyılda Arapça Mûsikî Terimleri ve Türkçe Karşılıkları (II. Millî Türkoloji Kongresi, İstanbul 5-9 Şubat 1979)

3. XV. Yüzyılda Kullanılan Makamlar (III. Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul 24-29 Eylül 1979)

4. Atatürk ve Mûsikî (İslam İlimleri Kongresi, İstanbul 23-25 Nisan 1981)

5. İslam Mûsikîsinde Kullanılan Makamların Tesirleri (IV. Millî Türkoloji Kongresi, İstanbul 19-24 Ekim 1981)

6. Enderun'da Mûsikî (IV. Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul 20-25 Eylül 1982)

7. İlk ve Orta Eğitimde Mûsikî Öğretimi (Tercüman Millî Eğitim Sempozyumu, İstanbul 21-24 Ocak 1984)

8. Ruh Hastalıklarının Tedavisinde Mûsikî (V. Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul 23-28 Eylül 1985)

9. Dinî Mûsikî Dersi Özel Öğretim Yöntemleri (Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri, Ankara 8 - 10 Nisan 1988)

10. Toplumun Müzik Yaşamını Etkilemede Yayın Kurumlarının Rolü (I.Müzik Kongresi, Ankara 8-10 Haziran 1988)

11. Die Türkische Religiöse Musik[4] (Symposion Kunst und Religion, Salzburg 15-20 Ağustos 1994)

II. Ruhi Kalender'e Göre Mûsikî

Mûsikî bir duygu, bir düşünce ve fikri veya tabii bir olayı anlatmak amacıyla, ölçülü ve ahenkli seslerin belli bir sanat anlayışı içerisinde, ritimli ve ritimsiz olarak estetik bir şekilde bir araya getirilmesi sanatıdır,[5] şeklindeki tanıma itibar eden Ruhi Kalender'e göre mûsikî, ses üzerine kurulmuş bir sanattır. Bu, din, ahlâk ve iktisat gibi, topluma ait bir hakikattir. Her toplumun bir dini, bir ahlâkı olduğu gibi, bir de mûsikîsi vardır. Bu mûsikî, ister iyi, ister kötü olsun, her toplumunun kendine özgüdür ve kendi varlığındandır.[6] Mûsikî, insanoğlunun his ve hayal dünyasında önemli bir yer tutmuştur. En içten ve en samimi duygular, mûsikî ile dile getirilmiş ve bu özellikleri taşıyan eserler insanlığın ölümsüz abideleri arasında yer almıştır. Mûsikî, ses ve sanat ilmidir. Birbiri ardınca gelen anlamlı ve etkili seslerin veya notaların meydana getirdiği armoni ve ahenk insanın ruhuna ferahlık vermektedir. İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran, sadece düşünme değildir. Çünkü yüksek hisler denilen, din ve estetik gibi duygular da insana mahsus duygulardır. Din hissi gibi güzellik hissi de insanın fıtratında, yani yaratılışında vardır. Dolayısıyla insan bu hislere doğuştan sahiptir.[7]

Mûsikî, lezzetlerin en büyüklerinden olup işiten ve dinleyenlerin kalplerine neşe ve sevinç verir. Dinleyenlerin organlarını etkiler, nefsini dinlendirir, sinirlerini rahatlatır. Kederlerini unutturur, zihnini açar ve huyunu yumuşatır. Güzel ses, kanın damardan aktığı gibi, vücuda yayılır. Güzel sesle kan berraklaşır, nefes gelişir, kalp dinlenir. Çünkü mûsikî; organları yormadan elde edilen bir lezzettir. Mûsikînin yapılması

4 Almanca; Türk Din Mûsikisi demektir.

5 Ruhi Kalender, *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Notları, Türk (Din Mûsikisi – III)*, (Ankara: Basılmamış eser, 1992), s. 19.

6 Kalender, "İlk ve Orta Eğitimde Mûsiki Öğretimi", tebliğ notu, Milli Eğitim Sempozyumu, İstanbul 1994.

7 Ruhi Kalender ile 1 Aralık 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

ve icrası, insan duygusunun bir ifadesi olduğundan, nefis mûsikîden gıdalanır, onunla neşelenir, sevinir ve canlanır. Bundan dolayı nefis mûsikîye ilgi duyar.[8]

A. Mûsikî ve Kültür

Mûsikî, genelde insan hayatının her anına tesir eden ve toplumun ortak yanını teşkil eden güzel sanatların bir dalıdır. Bu sanatın millî bünyemize uygun bir şekilde geliştirilmesi ve çağın gereklerine göre evrensel bir yapıya sahip olması, zaman geçmeden gerçekleştirilmelidir. Çağımız, kültür savaşının yaşandığı bir devirdir. Her millet yaşayabilmek için, her sahada kendisini yenilemeli ve kültür savaşından galip çıkabilmek için, çağın değişen şartlarına uymalı ve millî değerleri hemen harekete geçirmelidir.[9] Müzik evrenseldir. Millî olması demek onu yalnızca o milletin dinlemesi anlamında değildir. Bizim cenâze marşlarımız, cenâze salâlarımız vardır; ama Frederic Francois Chopin'in (1849) cenaze marşını dinleyince de hüzünlenir, ondan etkileniriz. Biz müziğin hepsini seviyor, destekliyor ve dinleyerek ondan keyif alıyoruz. Yanlış olan, kendi kültürümüze, sanatımıza, mûsikîmize sırt çevirmektir.[10]

B. Mûsikî ve Sanat

Mûsikî, insanoğlunun his ve hayal dünyasında daima önemli bir yer işgal etmiştir. En içten, en samimi duygular, mûsikî ile dile getirilmiş ve bu özellikleri taşıyan eserler, insanlığın ölümsüz abideleri arasında yerini almıştır. İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran özellik olarak hep aklı vurgulanmıştır. Oysa din ve estetik gibi duygular da insanlık tarihi boyunca âdemoğlunun yaşantısında yer almıştır. Din hissi de güzellik hissi de insanoğlunun fıtratında mevcuttur. Dolayısıyla insanoğlu bu hislere doğuştan sahiptir.[11] Böylece insan güzel olan her şeye daima bü-

8 Kalender, "Mûsikî ve İnsan", *A.Ü.İ.F. Dergisi*, XXXVII, 263.
9 Kalender, *İlk ve Orta Eğitimde Mûsikî Öğretimi*, Aynı yer.
10 Aynı röportaj.
11 Ayhan Altınkışlar, Ruhi Kalender, Nuri Özcan, *İmam Hatip Liseleri İçin Dinî Mûsikî 1*, (Ankara: Kalem Yayınları, 1996), s. 9.

yük ilgi duymuştur. Duyulan bu ilginin neticesi olarak da, çeşitli sanat eserleri meydana getirilmiştir. İlk toplumlarda görülen ve zamanla birtakım aşamalardan geçerek, her geçen gün daha iyiye doğru giden sanat eserlerine, tarihin her devrinde rastlanmıştır.[12]

C. Mûsikînin Menşei

Mûsikî sanatının tarihi, insanlığın tarihi kadar eskilere dayanır. Mûsikî, şiirlerin veya konuşmanın uzatılması şeklinde meydana gelmiştir. Mesela; Tasavvuf Mûsikîsi sûfilerin tasavvuf şiirlerini uzatarak okumasıyla ortaya çıkmıştır. Eskiden sûfiler bir araya gelip birbirlerine şiirler okumuşlar veya ilhâmen şiir söylemişlerdir. Zamanla bu şiirleri uzatarak okumuşlar ve besteler de buradan doğmuştur.[13] Bir ülke insanlarının mûsikîsi, orada yaşayanların karakterlerini, ahlâk, örf ve âdetlerini bir ayna gibi yansıtır. İlk insan, oldukça basit, kaba ve ilkel nağmelerle, ağaç ve kemikten yaptığı basit vurmalılar ve düdüklerle tegannî ederek, güzellik duygusu ile ilgili mûsikî zevkini tatmin etme yolunu bulmuştu. İnsanlar zamanla bu gibi ilkel âletlerle mûsikî zevkini tatmin edememişler ve böylece yeni âletler ve besteler icat etmeye başlamışlardır.[14]

D. Mûsikînin Unsurları

Bir eserin mûsikî olarak ifade edilebilmesi için önce ses, sonra usûl, sonra da makam unsurlarını içermesi gerekir.[15] Mûsikî, birbiri ardınca gelen ve bir mana ifade eden bir cümledir. Mûsikîde bütün mesele ahenk ve armoni dediğimiz, dinleyenlere güzel duygular veren ifadelerdir. Bu ifadeler de az önce bahsi geçen ses, usûl ve makam unsurlarının

12 Kalender, *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Notları, (Türk Din Mûsikîsi – I)*, (Ankara: Basılmamış eser, 1992), s. 1.

13 Ruhi Kalender ile 1 Aralık 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

14 Kalender, *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Notları, Türk (Din Mûsikîsi – I)*, s. 4.

15 Ayrıntılı bilgi için Bkz. Dr. Suphi EZGİ, *Ameli ve Nazarî Türk Mûsikîsi* (İstanbul: İstanbul Konservatuarı Yayını, 1933-1953), III, 2.

birbiri ile olan ilgisi ve uyumu ölçüsünde anlam kazanır.[16] Mûsikînin konusu seslerdir. Sesler ise; cisimlerin titreşiminden meydana gelen fiziki bir olaydır. Bir dalga hareketi olan bu fiziki olayın, işitme organlarımız üzerindeki etkisine ses deriz. Sesler birbirinden, süre, yükseklik, şiddet ve tını olarak ayrılır. Mûsikînin amacı ise bu seslerin içinden müzikal (mülâyim), yani kulağa hoş gelenlerin terennümleriyle ruhun gıdasını sağlamaktır.[17] Makam ise, çeşitli seslerin pestlik ve tizliklerine göre çeşitli şekillerde sıralanmasıyla oluşur. Aynı bir kompozisyon gibi giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşur. Zemin, meyan ve karar unsurları bunları ifade eder.[18]

E. Mûsikîde Makam

Mûsikîdeki makam unsuruna gelince, makam Arapça *"kâme (kave-me)"* kökünden gelir ve durulan yer anlamındadır. Türk Mûsikîsi içinde barındırdığı ses aralıklarının fazlalığı sayesinde birçok makamı ortaya çıkarmıştır. Bu bir gereksinim sonucu olmuştur. Nasıl ki günün saatleri vardır, değişir ve insanda farklı ruh halleri meydana getirir, aynı bunun gibi değişik makamlar da insanlarda farklı zamanlarda farklı etkiler ortaya çıkarır.

On beşinci asırda, Sultan II. Murad Hân (1421) zamanında, bizzat padişahın da desteğiyle ve daha sonra da bu tür gayretlerin neticesinde o kadar çok makam yapılmış ki artık yapılacak makam kalmamış, yapılan şeyler diğerlerinin benzeri veya tekrarı niteliğinde olmuştur. Bu sefer de makamları tasnif edip, ayırmışlar, güldürme makamı, hüzün makamı, uyku makamı gibi isimler vermişlerdir.[19] Neticede 550'den fazla makam ortaya çıkmıştır. Bugün elimizde yüzü ancak kullanılır vaziyette bulunmaktadır. Bunlar bize, tarihimizde mûsikî için yapılan

16 Aynı röportaj.

17 Ezgi, *Ameli ve Nazari Türk Mûsikîsi*, s. 6-7.

18 Aynı röportaj.

19 Bkz. Kalender, "Türk Mûsikîsinde Kullanılan Makamların Tesirleri", *AÜİFD*, XXIX, 361-375; M. Cihat Can, *XV. Yüzyıl Türk Mûsikîsi Nazariyatı* (doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001; Özgen Küçükgökçe, *XV. Yüzyılda Makamlar*, doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

orijinalite çalışmalarını güzel bir şekilde ifade eder. Durağan olarak kalmamış, üzerinde çalışmalar yapılmış, daima yeniliğin ve gelişimin takipçisi olmuş bir mûsikî kültürüne sahibiz.[20]

F. Mûsikînin Amacı ve Konusu

Mûsikînin amacı; seslerin kulağa hoş bir şekilde ulaştırılarak insanı etkilemesi ve düşündürmesidir. Bu düşünce sonrasında insan neşelenir, hüzünlenir, ulvî duygular duyar, gayrete gelir ve daha nice hissiyâtı yaşar. Mûsikînin konusu ise seslerdir.[21] Söz ve ses, insanî duyguların ifade edilmesini temin eden iki önemli vasıtadır. Yaratılışından bu yana insanlar, hislerini ses ve sözle ifade etmişlerdir. Böylece mûsikî, ses elemanlarını kendisine temel alan bir sanat dalıdır. Genel olarak, ölçülü sesler vasıtasıyla, insanlar üzerinde tesir ve heyecan meydana getiren sanat şeklinde tarif edilen mûsikînin, tarih içinde birçok açıklaması yapılmıştır.[22]

G. Mûsikî ve Tabiat

Mûsikî, yalnızca çalgı veya insan sesiyle ortaya çıkan nağmeler değildir. Mûsikî tabiatın içinde var olan sesleri de kapsar. Bu kapsamda Ruhi Kalender, daha ilkokul çağlarında tabiatı dinleyerek kendince, ondaki mûsikîyi keşfetmiştir. Dere kenarlarında su seslerini, ormandaki kuş seslerini, rüzgâr sesi ve rüzgârın eşliğinde buğday başaklarının, gelincik çiçeklerinin ortaya çıkardığı melodiyi dinlemiş ve bunlardan son derecede etkilenmiştir. Sıcak yaz günlerinde damda yattıkları günlerde gökyüzünü seyredip geceyi dinlemiştir. Böylece o, önce tabiatın mûsikîsiyle dolmuştur. Bunu daha önce fark eden yabancı bestekârlar bundan besteler yapmışlardır.Beste adeta denizin durgunluğuyla başlar, sonra deniz bir rüzgârla hareketlenir, derken fırtına kopar. Her yer kıyamet gibi bir kargaşa, derken gökyüzü yavaşça açılır ve deniz dinginleşmeye başlar. Sonunda

20 Ruhi Kalender ile 1 Aralık 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

21 Aynı röportaj.

22 Kalender, *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Notları, Türk (Din Mûsikîsi – I)*, s. 4.

yine deniz ilk hali gibi selamet halini bulur. İşte Batılılar enstrümanlarıyla bunu taklit ediyorlar. Siz dinlerken içinizde bir ferahlık, sonra tufan, sonra tekrar ferahlık buluyorsunuz. Bu bizim müziğimizde de vardır. Zemin, mülâzime ve meyanda olduğu gibi. Yani özetle diyebiliriz ki mûsikî tabiatta bulunur ve tabiatta hareket, sesten oluşur.[23]

İslâm dini, kâinattaki bütün seslerin de aslında Allah'ın zikrettiğine, Kur'ân'ı Kerim'de; *"Yedi gökle yer ve bunların içinde bulunanlar O'nu tesbîh (ve tenzîh) eder. Hiçbir şey hariç olmamak üzere her şey O'nu hamd ile tesbîh eder. Fakat siz onların tesbîhini anlayamazsınız. O, hakikaten halîmdir, gerçekten bağışlayıcıdır."*[24] âyetinde işaret etmektedir. Demek ki tabiattaki seslerin de bu kadar güzel olmasının sebebi budur. Yazın böceklerin sesinden rahatsız olanlar olabilir. Fakat onlar o böceklerin ne için öttüğünü bilselerdi kulak kesilirlerdi.[25]

Kur'ân'da kıyamet tasvir edilirken insanların duyduğu sesten dolayı dehşete düştüklerinden, "Ne oluyor, bu sayha nedir ?" diye birbirine sorduklarından bahsediliyor.[26] Demek ki her şey sese bağlıdır. Ama iyi ama kötü fark etmez, kâinattaki her çeşit sese selen denir. Bunların iyi olanlarına, insanı rahatlatanlara mülâyim (uyumlu, müzikal) sesler denir. İnsana gıda verir. Kötü olanlarına da mütenâfir (gürültü, uyumsuz) sesler denir. Bunlarda insana eziyet verir. Mûsikî insanın mayasında vardır. Bu sebeple de ona ihtiyaç duyar. Bu yüzden insanları etkiler, onlara ferahlık verir. Hitabet nasıl insanı etkiliyorsa mûsikî de nağmelerle insanı etkiler.[27]

H. Tabiattaki Mûsikî ve Şifa

Tabiat tümüyle bir ahenk, bir düzen ve bir ritimdir. Tabiattaki bu ahenk kendiliğinden mûsikîyi meydana getirmiştir. O halde kısaca ta-

23 Ruhi Kalender ile 11 Kasım 2009 Çarşamba günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

24 İsrâ sûresi 44. âyet.

25 Ruhi Kalender ile 1Aralık 2009 Salı günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

26 Bahsi geçen ayet; Yasin sûresi: 36/ 52.

27 Ruhi Kalender ile 11 Kasım 2009 Çarşamba günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

biatta bir ahenk ve buna dayanan bir mûsikî yaratılmıştır. Çoğu zaman duygulanmak, dinlenmek, baskıya uğramış düşüncelerimizi boşaltabilmek için tabiata koşuyor, daha doğrusu kendimizi onun içine bırakıyoruz. Onu sadece gözlerimizle seyretmiyor, kulaklarımızla da dinliyoruz. Göz-kulak birleşimi olan bu algılar ruhumuza ulaşıyor, yerine göre sonsuz bir evren içine dalarak, kendimizi adeta kaybediyoruz. Tabiat bir bütün ve insan da onun bir parçası olduğuna göre, ondaki ahenk insanda da vardır.

Ruhî hayat, insan duygu dünyasının en önemli elemanıdır. Bu eleman düzenli olduğunda insan günlük yaşantısı içinde huzurlu, çevresine uyarlı ve başarılıdır. Zamanla davranışlarımızdaki bozukluklar, çevrenin olduğu kadar kendi dikkatimizi de çekiyor. Rûhî dengemizde olan bu bozulmanın anlamı ve nedeni ya içe, ya da çevreye aittir. Öyleyse mûsikî dediğimiz tabiatın tabii ahengini dile getiren bestelerle, bozulan bu insan ruhunu niçin düzelmesin? Mûsikî gerçekten insanın ruh dengesini yeniden kurabilen, onu iyileştiren ve çevresine uyumunu gereği gibi tekrar sağlayabilen bir araçtır. Özetle mûsikî; kaynağını tabiattan alan, sadece bir düşünüş değil, aynı zamanda düşündürücü niteliği de olan Allah'ın bir iyileştirme aracıdır diyebiliriz.[28]

I. Mûsikînin Millî Yönü

İnsanın tabiatında fıtraten ritim ve ahenk kavramı vardır. Bu iki kavram insanın ruhuna hitap eder. Onun kulağı beşikteyken annesinin ninni nağmeleri ile dolar. Daha sonra ecdadının, yüzyıllar boyu ortaya koyduğu en seçkin ve en güzel mûsikî eserlerini dinleyerek, kendi nefsinin ihtiyacı olan zevk ve heyecan duygularını tatmin eder. Bununla da kendi kültürü ile tanışmış olur. Dolayısıyla mûsikînin millî bir yönü vardır. Her toplumun kendi kültüründen gelen bir mûsikîsi vardır. Bu, tarihin akışı içerisinde zamanımıza kadar süregelmiş ve vazgeçilmez köklü bir gelenektir.[29]

28 Kalender, "Ruh Hastalıklarının Tedavisinde Mûsikî", *A.Ü.İ.F. Dergisi*, XXXI, 272.

29 Kalender, "Türk Mûsikisi Türk Halkının Kendi Öz Varlığıdır", *Milli Eğitim (Kültür, Sanat ve Eğitim) Dergisi*, 1996, sa. 130, s. 25.

Yabancı kültürlerin mûsikî konusunda ortaya koyduğu Klasik Batı Müziği'nin, Türk halkı arasında elbette tamamen benimsenip dinlenmeyeceği gerçeği kendiliğinden meydana çıkmış olacaktır. Bize düşen önce kendi kültürümüze, yani müziğimize sahip çıkmaktır.[30]

Batı'da ve Doğu'daki mûsikî okullarının, mûsikî öğretimi ve eğitimini, kendi sistemlerine göre, kendi enstrümanlarını kullanarak yaptıklarını görmekteyiz. Yani bu ülkeler, kendi mûsikîlerine sahip çıkmışlardır. Öyle ise biz de millî mûsikîmize sahip çıkmalıyız. Geleceğin ümidi ve teminatı olan çocuklarımıza millî mûsikîmizi teslim etmekte geç kalmayalım. Bugün okullarımızda Türk Mûsikîsi ses sistemi yerine, Batı'nın tampere ses sistemi ile eğitim ve öğretim yapılmaktadır. Enstrüman olarak da, ilk ve orta dereceli okullarda; mandolin, flüt ve org çalma dersleri verilmektedir. Çocuklarımızın ellerinde, Klasik Türk Mûsikîsi ve Türk Halk Mûsikîsi sazlarından kanun, ud, tambur, bağlama, cura vs. hiçbirinin bulunmaması, Türk Mûsikîsi'nin eğitim ve öğretimi açısından büyük bir eksiklik ve çelişki oluşturmaktadır.[31]

J. Mûsikînin Hükmü

Mûsikî ile ilgili bir husus da haram mı, helâl mi olduğudur. İslam tarihinde bu konu üzerine pek çok tartışma yapılmıştır.[32] Kur'ân-ı Kerim'de bulunan bazı ayetlerden yola çıkarak bazıları helâl derken, bazıları da haram demişlerdir. Hatta bazen aynı ayeti delil gösterip birinin haram dediğine, diğeri helâl demiştir.

İslam'ın başlangıcından ve dokuzuncu yüzyıldan itibaren artık sistemli bir şekilde filozofların, tıpçıların, edebiyatçıların, din adamlarının vs. geneline baktığımızda mûsikîye ilgi duyduklarını hatta bazen mûsikî ile uğraştıklarını görmekteyiz. Çünkü bu insanlar mûsikîden etkilenmiştir. Onlar mûsikînin bir gıda, bir ihtiyaç olduğunu fark etmiş

30 Kalender, Aynı yer.

31 Kalender, Aynı yer.

32 Bkz. Süleyman Uludağ, *İslamda Mûsikî ve Semâ'* (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1976); Bayram Akdoğan, "İslam'da Mûsikinin Hükmü Konusunda İleri Sürülen Ayet ve Hadislerin Tahlili", *Harran Ün. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 14, Sa. 22, Temmuz-Aralık 2009, s. 109-136.

ve bunu temin etmek için gerekli çarelere başvurmuşlardır. Bunlardan İbn-i Sina (ö. 1037), mûsikîyi riyazî ilimlerin yani matematik ilimlerinin üçüncüsü saymıştır. İmâm Gazzâlî (ö. 1111) ise; baharda çiçeklerin açışından ve udun tellerinin sesinden etkilenmeyen insanın mizacını fâsit yani bozuk saymıştır. Yine İmâm Gazzâlî, *Kimya-ı Saadet'te*: "*Nasıl ki demirin içinde ateş gizliyse, mûsikîde de ilahi aşk gizlidir.*" demiştir.

Ruhi Kalender mûsikînin hükmü hususunda şöyle söylüyor: "*En güzel açıklamayı İmâm Gazzâlî yapmıştır. O mûsikîyi bir araç olarak görmüş, mûsikî, dinleyenlerin seviyesine göre haram da olur, helâl de olur demiştir. Bu sebeple mutasavvıflar da*[33]*, "Kilise çanı dahi çalsa biz onda Allah'ı hatırlarız." derler. Onlara göre bir enstrüman olsun, bir kadın sesi olsun, veya müzikal olan herhangi bir şey olsun hep Allah'ı anma vesilesidir. Onlar düşünürler ki bu ses çok güzel ve insanın ruhunu okşuyor; Allah ne güzel yaratmış, derler ve bunu dinlerken Allah'ı hatırlarlar.*"[34] Bu güzel bir çıkarımdır.

Yine burada Ruhi Kalender'in beğendiğimiz bir tespitini aktarmak istiyoruz: "*Mûsikînin haram olduğunu düşünenler, şu âyeti delil gösterirler: "İnsanlardan öylesi vardır ki herhangi bir ilmî delile dayanmadan, Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lâfı satın alır. İşte onlara rüsvay edici bir azap vardır."*[35] *Burada geçen "boş lâf" ibaresini, onlar mûsikî olarak düşünürler. Hâlbuki onu Allah'ı hatırlamak için dinleyen boş bir uğraş yapmıyor ki. Elbette bir insan mûsikî dinlese ve "Ben Allah'ı andım dolayısıyla namaza gerek kalmadı." dese bu, yanlış olur. Kastedilen şey; insan, ibadetin haricinde günlük yaşamında birtakım şeylere ihtiyaç duyar. İnsan sadece robot gibi ibadet etmesi için değil, Allah'ın yüceliğini ve kudretini, O'nun yarattıklarından yola çıkarak tefekkür etmesi için de yaratılmıştır. İnsana bunu bahşeden Allah'tır. Yine mûsikî haramdır diyenler,*

33 Örneğin İsmâil-i Ankaravî bu konuda şöyle söylüyor: "*Allah'ı seven, O'na âşık olan ve kavuşmayı özleyenlerin semâ'ına gelince, bu hiçbir şeye benzemez. Kişi gördüğü şeyde O'nu hatırlar. Onun kulağına bir şey çalmasınlar ki ondan Allah'ı duyar. Yahut semâ, o kişinin şevkini teşvik eder. Aşkını, sevgisini ve kalbinin ateşini körüklemeyi kuvvetlendirir ve ondan mükâşefat ve mülâtefattan şerefli haller çıkar ki bu sözler anlatılamaz. Onu ancak tadan bilir.*" Bkz. İsmâil-i Ankaravî, *er-Risâletü't-Tenzihiyye fi Şe'ni'l-Mevleviyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Kitaplığı 395/2, vr. 10b. Alıntı; Bayram Akdoğan, *Mevlevilik ve Mûsikî* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009), s. 59.

34 16 Aralık 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında kendisiyle yaptığımız röportaj.

35 el-Lokman süresi 6. âyet.

onu israf olarak görürler. Yani onlara göre mûsikî boş vakit geçirmek için bir uğraştır. Buna kesinlikle katılamayız. Mûsikî nasıl boş zaman olur? Sadece mûsikî için değil diğer sanat dalları için de böyledir. Yani siz bir konser çıkışında, "Oh, çok güzel boş vakit geçirdik!" diyen insan duydunuz mu? Ya da başka sanat gösterilerinde, bir tiyatro çıkışında... Bu kesinlikle bir yanılgıdır, çünkü sanatla insanın yaşamı güzelleşir, anlam kazanır. Vaktinin kıymetini, kâinatın ne derecede güzel yaratıldığını, işi güzellik ve güzeli arama olan bir insandan daha iyi kim anlayabilir?"[36]

Ruhi Kalender bu konuda şunları aktarıyor: *"Mûsikîyi eğlence ya da boş zaman geçirme aracı olarak düşünmek, onu hiç bilmemek demektir. Mûsikî helâldir ve insana bahşedilen en büyük nimetlerden biridir. Buna bir örnek vermek gerekirse günümüzde insanların en çok kullandıkları teknolojik aletlerin başında televizyon gelmektedir. Şimdi birisi sorsa, dese ki, televizyon haram mı, helâl mi? Ona deriz ki: "Sevgili kardeşim televizyonu sen ne amaçla kullanıyorsun? Onu Allah'ın sana yasakladığı kötü görüntüleri izlemek için kullanıyorsan o sana haramdır. Yok değilse niye haram olsun?" Bak ne güzel bir imkân, insanlar bütün dünyadan haber alabiliyor. Dinî kanallar izleyebiliyor, ilâhiler dinleyebiliyor. Efendim, kötü görüntüler çıkıyor. Çıkıyorsa elinde kumanda var. Kimse zorla izletmiyor ki! Allah'ın bahşettiği en büyük nimet akıldır. İnsan aklını kullanmalı ve düşünmelidir. İslam şekil dini değil akıl dinidir. Sonuç olarak mûsikî, dinleyenlerin onu ne için dinlediklerine göre haram da olur, helâl de olur."*[37]

K. Çalgı Çalmanın Hükmü

Çalgı çalmak hakkında ise, bir nas bulunmadığı için, bazı fâkihler, çalgı çalmayı ve dinlemeyi "lehv"[38] sayarak yasaklamaya çalışmışlardır. Buna karşılık diğer bir kısım fâkihler ve çoğunlukla mutasavvıflar, sazlı mûsikînin bazı insanlar için lehv olduğunu kabul etmekle bera-

36 Aynı röportaj.

37 Ruhi Kalender ile 16 Aralık 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

38 Lehv: Arapça l-h-v den gelir. Eğlenmek, vakit geçirmek, oyalanmak anlamına gelir. Bkz. Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayın, 2005), s. 810.

ber, bazıların için de ibâdet sayılabileceği hükmüne varmışlardır.[39] Bu mutasavvıflara[40] göre ses ve saz mûsikîsi arasında hiçbir fark yoktur. Her iki çeşit mûsikî de maddî ve cismanî birtakım hisleri tahrik ettiği gibi, mânevî ve vicdânî en yüksek hislerin meydana gelmesine de sebep olabilir. Hangi çeşit mûsikî olursa olsun, dinleyenlerin seviyelerine göre, helâl veya haram olabilir. Sûfîlerin semâ' dedikleri işte budur. Avâmın semâ'ı nefse ait birtakım zevklerle ilgili olduğu için zararlıdır. Asıl makbul olan semâ' ise, havâsın semâ'ıdır. Bunlar mûsikîyi derin bir vecd içinde dinlerler. Güzel nağmeler onları maddî âleme doğru götürür. İşte onların bu anlayışları dolayısıyla mûsikîye olan ilgileri çok daha fazladır. Tarikat âyinlerinin özellikle mûsikî ve şiirin yardımıyla yapılması da, bu sanatların tekkede çokça icrasını sağlamıştır. Mutasavvıflar arasında, ilâhiler, na'tlar, tevşîhler meydana getiren ve bunları bizzat besteleyen birçok bestekârın[41] her yüzyılda yetiştiğini görmek mümkündür.[42]

III. Ruhi Kalender'e Göre Dinî Mûsikî

Tüm dünyadaki müziklerin çıkış noktası dindir. Her devirde din duygusu insanlar üzerinde ağırlık kazanmıştır. Denilebilir ki sanat, ilk önce dünyada, dinî duygular çerçevesinde gelişmiştir.[43] Halkın bağrından çıkmış olan mûsikî, onun dinî yaşayışına da etki etmiş, din ile birlikte insanlara ulaşmıştır. Bu bağlamda tarihsel ve kültürel manada mûsikînin dinî hüviyet kazanması, ibâdethânelerde yahut dinî maksatla yapılmasını gerektirir. İslam dîni açısından da bunun tarifi şöyledir: Câmilerde, tekkelerde ve çeşitli dinî merâsimlerde, ibâdet ve zikir es-

39 Burada şunu ifade etmek gerekir ki mezheplerden ziyade mûsikînin hükmü konusunda tarikatlar belirleyici konumda olmuştur. Örneğin mûsikî hakkında menfî tavrı ile bilinen Hanefî mezhebine mensup olan Mevlevîler mûsikiyi bir hayat tarzı haline getirmiş ve asla haram olarak görmemişlerdir. Mûsikînin helal veya haram olduğu konusundaki fikhî görüşler için bkz. Uludağ, *İslamda Mûsiki ve Semâ'*.

40 Örnek olarak İsmâil-i Ankaravî verilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram Akdoğan, *Mevleviliğin Din Anlayışında Mûsikî* (Ankara: Bilge Ajans & Matbaa, 2009).

41 Örnek isimler için bkz. Nuri Özcan, *Türk Mûsikisi Tarihi* (İstanbul: Basılmamış Ders Notları, 2001).

42 Aynı röportaj.

43 Fatih Koca, *Ahmet Hatipoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Mûsikî Anlayışı* (yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 95.

nâsında icrâ edilen mûsikîye bu ad verilir. Adından da anlaşılacağı gibi dinî ve tasavvufî konuları işlemektedir.[44] Mûsikî aslında gerek dinî olsun gerek lâ-dinî olsun insana Allah'ı hatırlatır.

A. İslam'da Dinî Mûsikînin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Türklerin, İslam'dan önce dahil oldukları çeşitli dinlerde, mûsikînin önemli bir yeri olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz. İslam'da da, bu sanata karşı menfi bir tutum mevcut değildir. Hz. Muhammed (S.A.V.) güzel sese büyük önem vermiş ve ezanı da güzel sese sahip Bilâl-i Habeşî'ye okutmuştur. Aynı şekilde Kur'ân'ı güzel sesle okuyanları taltif etmiştir. Esasen, insanların fıtratında bulunan güzeli arama ve güzel sese ilgi duyma kabiliyeti, Hz. Peygamberin böyle bir teşviki ile birleşince İslam'da, dinî mûsikînin ilk nüveleri görülmeye başlanmıştır.[45]

B. Dinî Mûsikî ve Tebliğ

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerim'de, Allah namazı farz kılmıştır. Peygamberimiz de bunun nasıl uygulanacağını ve uygulanabilirliğini örnek olarak bize göstermiştir. Yani biz dînimizin pratiğe yönelik yönünü Hz. Peygamberden öğreniyoruz. Onun uygulamalarına baktığımızda görüyoruz ki Bilâl Habeşî'ye: *"Ey Bilâl! Bizi ferahlandır."*[46] diyor. Yani bize ezan oku ve biz bunu güzel nağmelerinle dinleyip ferahlanalım, diyor. Neden onu seçiyor başka kimse yok muydu? Ey ashabım, haydi biriniz kalksın da ezân okusun, demiyor. Yani dinin diğer insanlara olan tebliğinde, ulaştırılmasında, ibâdetlere çağrı esnasında vs. hep güzel sesin veya mûsikînin etkileme gücünden yararlanılıyor. Ayrıca dînin özellikle tebliği sırasında insanlara onu en güzel şekilde sunmak lazım, muhatap ona hayranlık duymalı ve onun tekrarını talep etmeli. Bu yalnızca İslam'da böyle değil ki, bugün kiliselere gidin, bakın, Avrupa'da, her sırada birer İncil vardır ve bunlar notalı şekliy-

44 Altınkuşlar, Kalender, Özcan, *İmam Hatip Liseleri İçin Dinî Mûsikî 1*, s. 12.
45 Kalender, *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikisi Ders Notları, Türk (Din Mûsikisi – I)*, s. 8-9.
46 Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Edeb, Hadis: 4985-4986, c. IV, s. 296- 297.

le yazılmıştır. Gelen dinleyiciler onu notadan takip ederler. Yani din adamı için mûsikî önem arz etmekte ve mûsikî, dînin ibâdetleri sırasında kullanılabilmektedir.[47]

C. Dinî Mûsikî Formları

Dinî mûsikî ikiye ayrılır; Câmi Mûsikîsi ve Tasavvuf (tekke) Mûsikîsi. Câmi Mûsikîsi; bir müslümanın camide geçen ibadet hayatı ve bu ibadeti yaparken ortaya çıkan ses mûsikîsinden ibarettir. Câmi Mûsikîsi denilince de ilk akla gelen namazın cemaatle ifası esnasında imam ve müezzin (veya müezzinler)in ses mûsikîsine dayalı icraları olmaktadır. Kamet, namazın cemaatle kılınması esnasındaki kıraat, selamdan sonra okunan ibareler, tesbih, dua ve aşırlar hep bunun içerisinde mütalâa edilmektedir. Bununla birlikte zamana ve zemine göre, bu neviler içine giren temcid, salât, münâcaat, naa't, tardiyye, tekbir, cumhur müezzinliği, Mevlid, Mîrâciye,[48] bunların arasında okunan ilâhi ve tevşihler de zikredilmektedir. Bu mûsikî türünde çalgı âleti kullanılmamaktadır. Dinî zarûret nedeniyle çoğunlukla güfte olarak adlandırabileceğimiz söz unsuru, Arapçadır.[49]

Camilerde yalnız ses mûsikîsine yer verilmiştir. Özellikler dua mahiyetinde olan bu mûsikî, İslâmiyet'in ilk devirlerinden beri tabii bir gelişme ile yine Türklerin elinde en yüksek dereceye ulaşmıştır. Temcid, salâ, naa't, tardiyye, tekbir, salâvât, cumhur müezzinliği, kâmet, ezân gibi namaza ait hususlar Türk musikişinasların elinde mûsikî yönünden daha güzelleşmiş ve zenginleşmiştir. Câmilerde okunan tesbih ve ilâhiler de büyük bir yekûn tutmaktadır. Özellikle Ramazan ayında ve mevlid sırasında okunmak üzere bestelenmiş birçok ilâhi vardır. Câmi mûsikîsinde daha çok Arapça sözlere yer verilse de bestelerin çoğu Türklere aittir. Bu eserlerde hâkim olan ruh zühd, takva, ubûdiyet, münacaât

47 Ruhi Kalender ile 11 Kasım 2009 Çarşamba günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız söyleşi.

48 Burada geçen terimlerin hepsi "*İmam Hatip Liseleri İçin Dinî Mûsikî 1*" kitabında ayrıntılı olarak işlenmiştir.

49 Ruhi Kalender, *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikisi Ders Notları, Türk (Din Mûsikisi – II)*, Basılmamış eser, Ankara 1992, s. 1.

ve duadır.[50] Bu formların bazıları günümüzde hiç kullanılmamaktadır. Bazıları da unutulmuştur.

D. Ezan ve Kamet

Câmi mûsikîsi günün vakitlerine göre farklı makamlarda icrâ edilir. Nasıl ki bir yıl üç yüz altmış beş gündür, mevsimlere bürünmüştür. Hep kış olmaz, hep yaz da olmaz; ama hepsi kendi zamanında çok güzel ve doğaya en uygundur. İşte bunun gibi günün vakitleri de birbirine denk değildir. Bunu fark eden atalarımız ezanları ve onu takiben camideki ibadet esnasında yapılan mûsikîyi, farklı makamlarda yapmışlar. O anda nasıl bir makam daha isabetli oluyorsa ona dikkat etmişlerdir.[51] Ezanların ve kametin icrası için din görevlileri iyi yetiştirilmeli ve iyi bir mûsikî kabiliyetine sahip olmalıdır. Günümüzde bu yönde sevindirici çalışmalar yapılmaktadır. Eskiden daha üzücü bir tablo vardı. Kendi kendimize sanatçılardan birisi bir ezan okusa da şöyle güzel bir ezan dinlesek diye düşünürdük. Sonradan moda oldu ve sanatçılar Ramazanda televizyonlarda ezan okumaya başladı fakat bu, istediğimiz ölçüde bir gelişme değildi; çünkü makam yapmayı bilse de ezan okumayı bilmediği için çok bariz tecvit ve hataları yaptılar. Bütün bunlar düşünüldüğünde ezanın ve kametin icrası için bir eğitimin şart olduğu muhakkaktır.

E. Kur'ân-ı Kerim

Hz. Peygamber, sahabeden Ebû Musa'ya Kur'ân okutup ardından: *"Ey Ebû Musa! Gerçekten sana, Dâvud ailesine verilen mizmarlardan bir mizmar[52] verilmiştir."*[53] buyuruyor. Yani Kur'ân'ın güzel sesle okunmasını teşvik ediyor. Nitekim hadislerde bunu görmekteyiz: *"Kur'ân-ı Kerîm'i okurken seslerinizle süsleyiniz". "Muhakkak güzel ses, Kur'ân-*

50 Kalender, *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikisi Ders Notları, Türk (Din Mûsikisi –I)*, s. 10.

51 Ruhi Kalender ile 11 Kasım 2009 Çarşamba günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız söyleşi.

52 Mizmar: lügatte "düdük, zurna" gibi üflemeli sazlar anlamına gelmektedir. Kutsal kitap Zebur'un âyetlerine de Mezmûr adı verilmektedir.

53 El-Buhârî, *Sahih-i Buhari*, El-Fedâilu'l-Kur'ân: 31

ı Kerîm'in okunuşundaki güzelliği artırır."[54] *"Her şeyin bir süsü vardır, Kur'ân-ı Kerîm'in süsü de güzel sestir."*[55] *"Kur'ân-ı Kerîm'i Arapların besteleriyle (onların okuyuş tarzlarıyla ve kaideleriyle) okuyunuz."*[56] *"Kur'ân-ı Kerîm'i teganni*[57] *ile okumayan bizden değildir."*[58] Böylece Hz. Peygamberin, Kur'ân'ı güzel sesle okumaları için ümmeti teşvik etmesi, Müslümanların Kur'ân'ı güzel ses ve hoş nağmelerle okumalarına ve bu şekilde okunan kıraatlere ilgi göstermelerine rehberlik etmiştir.

F. Tekke (Tasavvuf) Mûsikîsi

Türk Din Mûsikîsi'nin diğer formu ise; Tasavvuf (Tekke) Mûsikîsi'dir ve ilk olarak, ilk Türk tarikatı olan Yesevîlik ile başlar. Bu mûsikî üç bölümden oluşur: Mevlevî Mûsikîsi, Bektâşî Mûsikîsi, Kâdirî, Celvetî ve Gülşenî Mûsikîsi. Bunlardan Mevlevî mûsikîsi; âyinlerden oluşur; Bektâşî Mûsikîsi, cem törenleri ve nefes adı verilen ilâhilerden oluşur; diğer tarîkatlarda ise durak ve İsm-i Celal gibi zikir unsurlarına ait türler vardır. Bir de bütün tarikatlarda olan mersiye türü vardır ki özellikle Hz. Hüseyin (r.a.) ve Kerbela şehitleri için icra edilmiştir.[59]

G. Tekke Mûsikîsine Işık Tutan Tasavvuf Düşüncesi

Tasavvuf, Kur'ân'ın kendisidir. Çünkü onda Allah düşüncesi vardır. Allah bize ne vermiş ve bizden ne istiyor? İşte bunu en güzel tasavvuf ifade ediyor. Bize Allah'ı düşündürünce Allah sevgisi ortaya çıkıyor, bu sevginin kaynağı da Allah değil mi? O halde tasavvuf bizi Allah'a ulaştıran bir vasıtadır. Bu düşünceyi takiben O'na yaklaşmak için de O'nun emir ve yasaklarına riayet etmemiz gerekir. Bunu yaparken ondan kor-

54 El-Buhârî, Kitâbu't-Tevhîd, bâb: 52; Ebû Dâvud, *Sünen*, Vitir, 20'de rivâyet edilmiştir.

55 Celâleddin Abdurrahman Es-Suyûtî; *el-Câmiu's-Sağîr fî Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr*, Mısır 1954. c. II, s. 125.

56 Es-Suyûti, a.g.e, II/52.

57 Teganni: Elhân ile okuma, ırlama(şarkı söyleme), nağme etme anlamındadır. Bkz. Şemseddin Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010), s. 419.

58 Sa'd İbn Ebî Vakkas'tan *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kübrâ*, III/137 ve Ebû Dâvud, İbn Mâce Sünenlerinde rivâyet edilmektedir.

59 Kalender, *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikisi Ders Notları, Türk (Din Mûsikisi -I)*, s. 10.

karak yaparız; çünkü O buyuruyor ki: *"Yalnız benden korkun."*[60] Fakat nasıl korkarız? Hem sevip hem nasıl korkarız? Anne babamızı düşünelim. Onlardan korkarız değil mi? Fakat aynı zamanda severiz. Sevdiğimiz halde korkarız, deriz ki yanlış bir şey yaparsam bana bağırır, kızar ve birtakım ambargolar uygular. Harçlık veriyorsa harçlığı keser veya daha ileri gidersek bizi döver. İşte bu yaptırımdır. Severiz ama yanlış bir şey yapıp da yaptırımına uğramak istemeyiz. Hâlbuki anne babamız bizi seviyor. Aslında bütün yaptırımlar bizim iyiliğimiz için. İşte Allah'ı aynen böyle severiz.[61]

Tasavvufun konusu aşktır. Aşkı ise Ruhi Kalender şöyle ikiye ayırıyor: *"Biri platonik aşktır. Bu aşkı doğrudan doğruya antropologlar inceler. İnsanı sevmek, tabiatı sevmek gibi... Bunun için de eserler, besteler yapılmıştır. İkincisi ise gerçek olan ilahî aşktır. O'nu ve onun yarattıklarını onun için sevmeyi içerir. Kul bakıyor ki her şey kendisi için yaratılmış, kâinata baktıkça kendine baktıkça hayret ediyor ve bunları düşünüyor. Böylelikle aşkı daha da çok artıyor ve Allah'ı zikrediyor, O'na şükrediyor."*[62] İşte böyle Allah düşüncesiyle doğan tasavvufta sûfîler bir araya gelerek güzel sohbetler yapmışlar, güzel şiirler okumuşlardır. Mûsikîyi bizim tarihimizde en çok kullananlar da Mevlevîler olmuştur. Bugünkü mûsikîmizin temellerini dışarılarda aramasın kimse, Mevlevî âyinlerine baksın.[63]

IV. Ruhi Kalender'e Göre Mûsikî Eğitimi

Mûsikî, genelde insan hayatının her anına tesir eden ve toplumun ortak yanını teşkil eden güzel sanatların bir dalıdır. Bu yönüyle mûsikî eğitiminin o toplumun anlayışı ve yapısıyla örtüşmesi gerekir. Bu konuda Ahmed Arvasi şöyle der[64]: *"Her sanat, içinde doğduğu tabiî ve coğrafi çevrenin izlerini taşır. Türk mûsikîsinin de içinde geliştiği sosyolojik, psiko-*

60 Bakara süresi 150. âyet.

61 Ruhi Kalender ile 1Aralık 2009 Salı günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

62 Aynı röportaj.

63 Ruhi Kalender ile 11 Kasım 2009 Çarşamba günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

64 S. Ahmed Arvasi; *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz* (İstanbul: Burak Yayınları, tsz.), s. 119.

lojik ve felsefi bir ortamı olmuştur. Fakat gerçekten de en güzel sanat eserleri daima dinin bağrından çıkmıştır. Bu hüküm, hem Batı, hem bizim ve hem de bütün kültür ve medeniyet dünyası için geçerlidir."[65] Bu anlayışa sahip olan Ruhi Kalender, sanatın ve bu manada mûsikînin toplumun kendi öz varlığı olduğunu, bunun için de ilk olarak yeni nesillere bunu aktarmanın gereğini belirtmiştir. Çünkü o toplumun devamı ancak bununla mümkündür.[66]

A. İlkokulda Mûsikî Eğitimi

Türk çocuğuna, kendi mûsikîsi ve bu mûsikînin çalgı aletleri millî bir anlayışla öğretilmelidir. Verilecek bu eğitimin sonucunda ilkokul öğrencilerin kazanımları şunlar olacaktır: Çevre imkânlarından başlayarak tek ve çok sesli millî bir şarkı dağarcığına sahip olur, tek ve toplu iş yapma alışkanlığı ile sorumluluk duygusu kazanır, kişisel yetenekleri ve anlatım güçlerini geliştirir, okul içi ve okul dışı tecrübelerini zenginleştirir, zamanlarını müzikle değerlendirme istek ve alışkanlığını kazanır, millî evrensel sanat değerlerini tanır, benimser ve severler. Böylece, çevre-müzik kalkınmasında ve yurt çapında müzik gelişiminde etkili olabilirler.[67]

B. Orta Dereceli Okullarda Mûsikî Eğitimi

Orta dereceli okullarda ise, müzik eğitiminin amacı; kişilikleri oturmuş toplumsal yaşayışın hazzını duymuş, millî ve evrensel müzik sanatına yönelerek, bilim, teknik ve güzel sanatların diğer dallarıyla birlikte müzikte de gelişmiş genç kuşakların yetişmesini sağlamaktır. Bu eğitimin kazanımları ise şöyledir: Öğrencilerde, mûsikîyi bir ihtiyaç haline getirmek ve müzik yoluyla onların anlatım güçlerini, belleme ve geliştirme yeteneklerini artırmak, onlarda güzele ve iyiye karşı bir ilgi uyandırmak, öğrencilere kendi çevrelerinden başlayan ve gittikçe gelişen eğitsel değeri

65 Bayram Akdoğan, "Türk Din Mûsikîsi Tarihine Bir Bakış", *A.Ü.İ.F. Dergisi*, c. 49, sa. 1, s. 151-190.
66 Kalender, *Türk Mûsikîsi Türk Halkının Kendi Öz Varlığıdır*, s. 25-26.
67 Kalender, *İlk ve Orta Eğitimde Mûsikî Öğretimi*, s. 4-5.

olan bir türkü ve şarkı dağarcığı (repertuar) kazandırmak, dağarcıklarına giren müzikleri mümkün olduğu kadar notasıyla da doğru ve güzel bir biçimde okuyup yazma becerisi kazanmalarını sağlamaya çalışmak, öğrencileri bir çalgı çalmaya isteklendirmek, istekli ve üstün yetenekli öğrencilerin ileride müzik mesleğine yönelebilmeleri için gerekli görgü, bilgi ve beceriyi kazanmalarını sağlamak, öğrencilerin müzik yoluyla, tek ve toplu iş yapmada sorumluluk kazanmalarını sağlamak, onların millî şuurlarını güçlendirmek, millî ve evrensel sanat müziği, sanat ürünlerini tanımak ve sevdirmek, öğrencilerin orta öğretim seviyesinde köklü ve tutarlı bir müzik kültürü almalarını sağlamaktır.[68]

C. Okullardaki Mûsikî Eğitiminin Durumu

Burada bahsedilen kazanımlar, ilk ve orta dereceli okulların müzik programı amaçlarında yer almaktadır. Fakat yine de millî bir Türk mûsikîsi eğitimi bu okullarda verilmemektedir.[69] 1985-86 eğitim öğretim yılında, orta dereceli okulların I. devresinde, okutulmakta olan mûsikî dersi kitabının 60. sahifesinde, "Orkestra Çalgıları" başlığı altında, bu çalgıların tarifleri ve çeşitleri açıklanmaktadır. Bu kitabın hiçbir yerinde Türk mûsikîsi çalgılarından söz edilmemiştir. 102-104. sahifelerde "Tarih Boyunca Müzik" başlığı altında; yabancı müziklerin tarihi gelişmesinden söz ederken, Türk mûsikîsi tarihine hiç değinilmemiştir. Aynı kitabın 107-109. sahifelerinde, "Büyük Besteciler" başlığı altında; otuz beş yabancı bestekârın kısa biyografisi ve eserlerinin adları yer almaktadır. Buna karşılık, Türk mûsikîsi bestekârlarına yer verilmemiş olması, daima yadırganacak bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır.[70]

D. Okullarda İyi Bir Mûsikî Eğitimi Nasıl Olmalıdır?

Mûsikî derslerinin ilk ve orta düzeydeki okullarda, bundan sonraki eğitim ve öğretimi konusunda da iyileştirme maksatlı olarak şu gibi

68 Ruhi Kalender, *M.E.B, Tebliğler dergisi*, sayı. 1661, Ankara 14 Haziran 1971.
69 Kalender, *İlk ve Orta Eğitimde Mûsikî Öğretimi*, s. 5-6.
70 Kalender, *Türk Mûsikîsi Türk Halkının Kendi Öz Varlığıdır*, s. 25-26.

faaliyetlerde bulunulabilir: İlk ve orta dereceli okullarda, Türk mûsikîsi öğretim ve eğitimi, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yeniden hazırlanacak ders programları çerçevesinde, gerekli araç ve gereçlerle birlikte teorik ve uygulamalı olarak haftada en az iki saat yapılmalıdır. İlkokuldan başlayarak kulakta ses ve ritim geliştirme eğitimi için ninni ve basit okul şarkıları ezbere söyletilmelidir. Orta öğretimde nota ve solfej öğretiminin en iyi bir şekilde yapılarak, uygulaması da şarkı ve türküleri notadan okuyabilecek duruma getirmek suretiyle yapılmalıdır. Türk mûsikîsi tarihinin ana kaynakları ve Türk mûsikîsinin ünlü bestekârlarının biyografi ve eserleri tanıtılmalıdır. Türk mûsikîsi ses sistemleri bilimsel ve uygulamalı olarak gösterilmelidir. Türk mûsikîsinde kullanılmakta olan makam ve usûller, teorik bilgi ile birlikte uygulamalı olarak öğretilmelidir. Dünya mûsikîsinin tarihinin ana hatları ve Batı mûsikîsi ses sistemleriyle, Türk mûsikîsi ses sistemlerinin karşılaştırılması yapılmalıdır. Türk mûsikîsinin; Klasik Türk Mûsikîsi, Türk Sanat Mûsikîsi, Türk Din Mûsikîsi, Türk Halk Mûsikîsi dallarında yeterli bilgi verilmelidir. Okullarda çeşitli yayın araçları ile ders aralarında veya müsait zamanlarda, kulak eğitimini geliştirmek için, Türk mûsikîsi örnekleri yayınlanmalıdır. Fen liseleri, sağlık meslek liseleri gibi, mûsikî ağırlıklı ortaokul ve liseler kurulmalı ve bu kuruluşlar yüksek öğretim kuruluşlarına kaynak oluşturmalıdır.[71]

V. Ruhi Kalender'e Göre Dinî Mûsikî Eğitimi

Dinî mûsikî günümüzde imam hatip liseleri ve ilahiyat fakültelerinde ders olarak okutulmaktadır. Geçmişte ilahiyat fakültelerinde "Türk Din Mûsikîsi" adıyla, yalnız II. sınıflarda ve bir dönem boyunca seçmeli olarak okutulmaktaydı. Günümüzde ise bir dönem zorunlu ve bir dönem de seçmeli olarak okutulmaktadır. Bu ders, teorik ve pratik olarak iki bölümden oluşmaktadır. Bu fakültelerde, bu derslerin eğitim ve öğretimi, sayıları pek az olan fakat bir mûsikî eğitimi yapan kurumu bitirmiş öğretim görevlileri veya mûsikî ile ilgisi olan öğretim elemanları

71 Kalender, *İlk ve Orta Eğitimde Mûsikî Öğretimi*, s. 6-7.

tarafından yürütülmektedir. Fakülteden mezun olan öğretmen adaylarından bazıları, imam hatip liselerinde, meslek dersleri arasında yer alan Dinî Mûsikî derslerini okutmaktadır. Ayrıca ilahiyat fakültelerinde, bir yarıyılda, haftada iki veya üç saatle, bu derste mûsikînin temelinde uzun zamana bağlı gerekli nota ve solfej öğretimi ile kulak eğitiminin yeterli düzeyde yapılamadığı da görülmektedir.

Türk Din Mûsikîsi dersi, imam hatip liselerinde, 1985-1986 eğitim öğretim yılında elli lisede bütün sınıflarda, 1987-1988 eğitim öğretim yılından itibaren de bütün liselerde, 2.3. ve 4. sınıflarda haftada iki saat normal seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Bu okullarda, Dinî Mûsikî dersleri, Milli Eğitim Bakanlığı'nın, 1985 yılından itibaren açmış olduğu, yirmi günlük Dinî Mûsikî Hizmetiçi Eğitim Kursu gören toplam 376 öğretmen tarafından yürütülmektedir.[72] Ruhi Kalender, bu hizmetiçi kurslara, öğretim görevlisi olarak katılmıştır. Bu kurslara davet edilen bazı öğretmenlerin, mûsikî ile ilgilerinin olmadığı, Ruhi Kalender tarafından müşâhede edilmiştir. Bu seçimin mümkün olduğu kadar, mûsikî ile yakından ülfeti olan ve özellikle hâfız öğretmenler arasından yapılamadığı anlaşılmıştır. Ayrıca bu liselerde görevli bayan öğretmenlerin, yapılan bu Dinî Mûsikî Hizmetiçi Eğitim Kursu'na çağrılmadıkları görülmüş ve az da olsa bu güzel sanatı öğrenme fırsatından mahrum bırakıldığı dikkati çekmiştir. Bu nedenle kız imam hatip liselerinde ve kız Kur'ân kursu okullarında dinî mûsikî dersi öğretmen açığının kapatılmasında güçlük çekilmektedir.[73]

A. Okullarda İyi Bir Dinî Mûsikî Eğitimi Nasıl Olmalıdır?

Dinî mûsikî derslerinin bundan sonraki eğitim ve öğretimi konusunda da, iyileştirme maksatlı olarak şu gibi faaliyetlerde bulunulabilir: Türk mûsikîsinin eğitim ve öğretimi nesillerden beridir, meşk yöntemi ile

72 İmam Hatip Liselerinde bugün Türk Din Mûsikîsi dersinin durumu daha kötüdür. Çoğu merkez okulda bile bu dersleri verecek ehliyetli kimse yoktur. Ruhi Kalender yirmi yıl öncesinde kendi döneminde olan durumdan bahsetmektedir. Ne yazık ki onların bu çabaları boşa çıkmış, bu yönde imam hatip liselerinde bir gelişme olmamıştır.

73 Ruhi Kalender, "Dinî Mûsikî Dersi Özel Öğretim Yöntemleri", A.Ü.İ.F, Diyanet Vakfı, D.İ.B, "Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri", Ankara, 8-10 Nisan 1988. Tebliğ Notu.

yapılmaktadır. Öncelikle bu boşluğu doldurmak için hâlen faaliyetlerini sürdüren ve günümüzde sayısı pek az olan İstanbul'daki Türk Mûsikîsi Devlet Konservatuarı gibi okullar, diğer büyük şehirlerde de kurularak Türk mûsikîsinin eğitim ve öğretimini yaptıracak öğretmenler yetiştirilmelidir. İlahiyat fakültelerinde, Türk Din Mûsikîsi dersi, hazırlık sınıfından başlamak üzere, bütün sınıflarda en az haftada dört saat, dersin araç ve gereçleriyle birlikte, teorik ve uygulamalı olarak yapılmalıdır. Bu derslerde Türk mûsikîsi tarihinin ana kaynakları ve ünlü bestekârlarının biyografi ve eserleri tanıtılmalıdır. Türk mûsikîsi ses sistemleri bilimsel ve uygulamalı olarak öğretilmelidir. Türk mûsikîsinde kullanılan makam ve usûller, teorik bilgilerin yanında, uygulamalı olarak öğretilmelidir. Nota ve solfej öğretimi en iyi bir şekilde yapılarak uygulamalı olarak da kolay ilâhileri okuyabilecek bir duruma getirilmelidir. Dünya mûsikîsi tarihinin ana hatları ve batı mûsikîsi ses sistemleriyle Türk mûsikîsi ses sistemlerinin karşılaştırılması yapılmalıdır. Türk mûsikîsinde özellikle Türk din mûsikîsinde kullanılan çalgıların çalınması, istekli ve yetenekli öğrencilere öğretilmelidir. Türk mûsikîsinin; Klasik Türk Mûsikîsi, Türk Sanat Mûsikîsi, Türk Din Mûsikîsi, Türk Halk Mûsikîsi dallarında yeterli bilgi verilmelidir. Okullarda çeşitli yayın araçlarıyla, ders aralarında veya müsait zamanlarda, kulak eğitimini geliştirmek için, Türk din mûsikîsi örnekleri yayınlanmalıdır. İlahiyat fakülteleri ve imam hatip liselerinde, ders programlarında, mûsikî dersine amaca uygun yer verilmeli ve her sınıfa, Türk din mûsikîsi mecburi ders olarak okutulmalıdır. Mecburi ders dışında özel yetenekleri geliştirmek için seçmeli mûsikî dersleri konulmalıdır. Fen liseleri, sağlık meslek liseleri gibi, mûsikî ağırlıklı ortaokul ve liseler kurulmalı ve bu kuruluşlar, yüksek öğretim kurumlarına kaynak olmalı ve alt yapı oluşturmalıdır. Bu arada şu önemli noktayı da vurgulamak gerekir ki radyo ve televizyonlarda Türk mûsikîsi türlerine daha çok yer verilmelidir. Bununla normal mûsikî eğitimi almamış olan her yaştaki halkımızın ruhlarına hitap edilerek onlarında mûsikî ihtiyaçları giderilmelidir. Türk mûsikîsi, toplumumuzda millî ve insanî değerlere bağlı olarak daha zevkle yaşanılır bir duruma getirilmelidir.[74]

74 Kalender, *Dini Mûsiki Dersi Özel Öğretim Yöntemleri*, Tebliğ Notu.

B. Türk Din Mûsikîsi Dersinin İlahiyat Fakülteleri Açısından Önemi

Biraz önce bahsi geçen sebepler düşünüldüğünde bu derse gereken önemin verilmediği kanaatindeyiz. Bir ilahiyatçı kesinlikle Türk Din Mûsikîsi'nin, ezan, kamet, tesbîh, temcid, münâcaat, mahfel sürmesi, tekbîr, salâ, tevşih, mevlid, tardiyye, mîrâciye ve daha birçok formu konusunda bilgi sahibi olmalıdır. Çünkü bunlar bizim manevî değerlerimizi, kültürümüzü ve bizi biz yapan birçok unsuru oluşturan hazinelerimizdir. Ayrıca bir öğrenci hangi alanda yetişiyorsa o alanda bilgi sahibi olmalıdır. Şimdi bir tıpçı düşünün ki kalkıp, efendim ben şu bölümde okudum tıpla ilgili şu bölümler beni ilgilendirmez, diyecek. Böyle bir söz, eksiklikler ve meslekî hayatta sıkıntılar getirecektir. Yani tıpçı örneğini düşünürsek, o öğrenci alanında uzmanlaşacak fakat tıpla ilgili diğer bölümlerden haberi olacak ki gerçek bir tıpçı olsun. İlahiyatçı da aynı şekilde, hangi bölüme yönelirse yönelsin bu ders hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Fakat en son olarak şunu da ilave etmek gerekir ki bir insanın mesleği ne olursa olsun fikri, düşüncesi, kültürü, milleti veya inancı –ki bunlar çoğaltılabilir- mûsikîye bizâtihi ihtiyaç duyacaktır. Yani sayılan gerekçeler olmasa bile zaten bu eğitim onun ihtiyacı olacak niteliktedir.[75]

VI. Ruhi Kalender'e Göre Mûsikîde Usûl, Uslup, Güfte, Beste ve Prozodi

A. Ruhi Kalender'e Göre Mûsikîde Usûl

Usûl bir mûsikî bestesinin yani eserin zaman bakımından eşit bölümlere (kalıplara) ayrılma tarzına denir.[76] Kuvveti birbirine eşit olmayan, fakat mutlaka kuvvetli, yarı kuvvetli ve zayıf zamanlar gibi, çeşitli vuruşların sıralanmasıyla meydana gelen belli kalıplara denir. Başka bir deyişle usûl zamanın kalıplaşmış halidir. Mesela,

75 Ruhi Kalender ile 14 Aralık 2009 tarihinde, A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

76 Ruhi Kalender ile 1Aralık 2009 Salı günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

herhangi bir yere elimizle birincileri kuvvetli vurmak şartıyla, bir, iki, üç - bir, iki, üç - bir, iki, üç diye vurursak bunu dinleyen müzikal kulağa sahip bir kimse, üçerli gruplar vurduğumuzu hemen fark eder. Çünkü zaman içindeki uygunluk, birbirini düzenli aralıklarla takip eden, kuvvetli vuruşların gelmesiyle sağlanmış olur. O halde usûllerde dikkatimizi çeken şey, vuruşlar ve bunların kuvvetli veya zayıf oluşlarıdır.[77]

Usûl, Klasik Türk Mûsikîsi'nin en önemli unsurlarından biridir. Serbest olarak usûlsüz olarak okunan eserler mevcut ise de çoğunluk, özellikle de sanat mûsikîsi usûlle icra edilmektedir. Ritim duygusu esasında tüm kâinatı sarmıştır. Kâinat bir ahenk, bir düzenlilik içinde cereyan etmektedir. Gezegenlerin deverânı, doğadaki devinim hep bir düzen, bir düzenlilik arz etmektedir. İnsanın kalbi bile dinlenildiğinde düm-tek şeklinde atmaktadır. Birinci kuvvetli, ikinci zayıftır. Bu ritim bozulduğunda kalbin düzeni bozulacaktır. Bu da vücutta aksaklıklar ortaya çıkaracaktır. Demek ki ritim duygusu her şeyin ahengini, akışını düzenliyor. Bütün bunların sonucu Türk mûsikîsinde usûle büyük önem verilmiştir. Çok büyük zamanlara yayılan büyük usûller, tarih içinde, insandaki bu ritim duygusunun sonucu olarak ve atalarımızın bunun bilincinde olması sonucu ortaya çıkmıştır.[78] Ritim duygusu çok önemlidir. İnsan, ritmin verdiği coşkunlukla yerinde duramaz. Kendisi raks etmese bile ayağı farkında olmadan o ritmi takip eder. Mevlânâ hazretleri bir gün çarşıda esnafların çıkır çıkır çekiç seslerini duyunca, ritmin ahengiyle sema etmeye başlamıştır. Bugün gençler tarafından sevilen müziklere baktığınızda görürsünüz ki o müziklerdeki en büyük çekicilik ritmin verdiği armonidir. Gençler o ritmin ahengiyle raks ediyor, hop oturup hop kalkıyor, kendisini yerden yere vuruyor. Melodiden etkilendiği için yapmıyor, aksine ritim onu coşturuyor. Demek ki ritim dimağa ulaşınca insanda bir hareketlenme başlıyor.[79]

77 Kalender, *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Notları, Türk (Din Mûsikîsi -I)*, s. 22.

78 Ruhi Kalender ile 1Aralık 2009 Salı günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

79 Aynı röportaj.

B. Ruhi Kalender'e Göre Güfte ve Beste Unsuru

Güfte kelimesi Farsça "guften" söylemek fiilinden gelir. Türk müziğinde sözlü bir eserin bestelenmiş olan manzume sözlerine denilir. Sözlü eserleri, saz eserlerinden güfte unsuru ayırır. Beste ise; manayı ifade edecek melodilerin bir araya getirilmesidir. Beste; bir müzik eserini oluşturan ezgilerin bütünüdür. Farsçada bağlamak demektir. Türkçede ise "ırlamak" denir. İnsanoğlu dünyaya geldiği zaman önce ses vardır, söz sonradan gelir. Bir bebek derdini anlatmak için sesini kullanır ve annesi bebeğin ifadesini, sesinden anlar. Fakat yine de, asıl olan sözlerdir. Çünkü bir bestekâr, genelde öncelikle güfteyi okur ve o güfteye en uygun makam ve usûlü seçer. Bu sebeple güfte yazarı ve bestekâr hemen hemen aynı duyguları ve derin anlamı kavramalıdır.[80]

Eskiden daha çok güfteler aruz kalıplarıyla oluşturulurdu. Bu da beste yapılırken kişiye büyük kolaylık sağlıyordu. Ayrıca ikâ, beste ve güftenin birbiriyle mükemmel uyumunu meydana getiriyordu. Günümüzde aruz kalıbı yerine hece ölçüsü kullanıldığı için bazı prozodik, ve melodik problemler ortaya çıkmaktadır. Sofyan ile ölçülendirilmiş bir eserde hece ölçüsünü oturtmak için yer yer ölçü başına sekizlik sus işareti getirildiği gibi, düyekle ölçülendirilmiş bir eserde de ölçü başında dörtlük sus işareti görebiliyoruz. Bu da hem hânendeyi, hem sâzendeyi, hem de dinleyiciyi rahatsız etmektedir. Müzik bir bütün olarak uyum içindedir. Mesela şu önemlidir diye söylüyoruz ama aslında; beste de, güfte de, usûl de birer ana kolon gibidir. Birindeki zayıflık diğerlerini etkiler. Sanat güzeli arama olduğu için bir mûsikî cümlesini bir araya getiren her öğe en güzel şekilde olmalıdır.[81]

Beste yapmak için müzisyen olmak şart olmadığı gibi, güfte için de edebiyatçı olmaya gerek yoktur. *"Erler Demine Destur Alalım"* isimli rast ilâhiyi Ahmet Hatipoğlu, mûsikî eğitimi almamış bir ev hanımı olan Hacı Tahsîne Hanım'dan dinlemiş ve kasete almıştır. İlahi sonradan

80 Ruhi Kalender ile 20 Aralık 2009 Çarşamba günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

81 Ruhi Kalender ile 20 Ocak 2010 Salı günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

çok beğenilmiş ve günümüzde halen en çok icra edilen ilâhilerden biri olmuştur. Hacı Tahsîne Hanım sıradan bir ev hanımıdır, fakat çok güzel bir eser ortaya koymuştur. Tabii ki eğitimin payı olmakla birlikte bu, daha çok yaratıcılık işidir. Ayrıca konu sınırlaması da yoktur. Herkes her şey için beste yapabilir. Sadece sevgiliye beste yapılmaz, başka duygularla da beste yapılabilir. Mustafa Nâfiz Irmak'ın bestesi olan "*Kanaryam güzel kuşum ben sana vurulmuşum*" isimli hicâz şarkı bir kuş için yapılmıştır. Önemli olan gönülden olmasıdır.[82]

Bir bestekâr beste yaparken toplumun psikolojisini bilmeli ve ona göre davranmalıdır. Bunun yanında hangi dilde eser ortaya koyacaksa, o dilin kurallarını bozmadan güfteyi bestelemeli, prozodi ile ilgili yanlışlar yapmamalıdır. Şart olmasa da daha sanatlı ve edebi eserler ortaya koymak için elden geldiğince edebiyat bilmesi faydasına olacaktır. Önceden belirttiğimiz gibi edebiyat bilmesi eser meydana getirmesi için şart değildir, çünkü örnekleri vardır. Ama en muhteşem eserlere baktığımızda onların edebiyatımızla, kültürümüzle beslendiğini görürüz. Örneğin bir ilâhi bestelenecekse bestekâr Türk Tasavvuf Edebiyatı, tasavvuf şiirleri hakkında bilgi sahibi olursa bu edebiyatı kapsayan Türkçe, Arapça ve Farsça hakkında bilgi sahibiyse, eser daha başarılı olacaktır. Bir halk musikîsi eseri bestelenecekse bestekâr o yörenin ağzını bilmeli, kültürü hakkında bilgi sahibi olmalıdır.[83]

C. Ruhi Kalender'e Göre Uslûp (Tavır) Unsuru

Türk mûsikîsi her ne kadar nazarî bilgiler içerse de bu mûsikînin asıl öğrenim şekli meşk yöntemi ile olmuştur. Çünkü Türk mûsikîsi nazarî bilgiden çok amelî bilgi ile icrâ edilir. Öğrenci hocasını dinler, kulağını ona verip onu taklit eder ve böylelikle uslûp veya tavır dediğimiz şekliyle Türk mûsikîsini öğrenir. Tabi ki buradan nazarî bilgilerin faydasız olduğu şeklinde bir şey çıkarılmamalıdır. Elbette makam bilgisinin, usûl bilgisinin, nota bilgisinin okuyuşta faydası olacaktır ; fakat

82 Aynı röportaj.
83 Aynı röportaj.

kastedilen, bir insanın güzel sesi ve mûsikî bilgisi olması ona yetmeyecektir. Çünkü Klasik Türk Musikisi tavrı çalışma ile elde edilir. Bugün köşeli köşeli okuyanların eksiği, işte bu tavırdır. Ayrıca bu yalnızca okuyuş için geçerli değildir. Türk mûsikîsinde her sazın ayrı bir tavrı vardır. Hatta bazen aynı sazın bile başka tavırdaki kullanışları olabilmektedir. Örneğin ney sazında bu böyledir. Demek ki sazendeler, sazlarından en güzel sesi Türk mûsikîsi uslûbuna uygun olarak çıkarmalı, o sazın virtüözü olmalı ve hânendeler ise seslerini bu mûsikîye göre en güzel şekilde kullanmalıdır.[84]

Tavır konusunda en önemli özelliklerden biri de prozodi meselesidir. Bir beste yapılırken prozodisi usûlle birlikte güfteye giydirilir. Fakat eğer okuyucu telaffuzuna dikkat ederek Türkçe'deki aslî haliyle okumazsa yine istenilen olmayacaktır. Diğer bir husus gırtlağın iyi kullanılmasıdır. İnsana bahşedilen hançereden daha iyi bir enstrüman yoktur. Sadettin Kaynak'a (ö. 1961) neden enstrüman kullanmadığını sorduklarında şöyle cevap verirmiş: *"Benim gırtlağım var onlara ihtiyacım yok."* Çünkü her nağme, her nota orada zaten var.[85]

Bir diğer husus ise şudur: İcra sırasında okuyucu nefesini iyi kullanmalıdır. İki türlü nefes vardır; iyi nefeş, kötü nefes. İyi nefes diyaframı doldurarak daha tok bir şekilde kullanılır. İyi nefes dik durarak diyafram serbest bir şekildeyken alınabilir. Okurken ayakta olmak daha güzeldir. Diyafram açık olduğu için daha rahat kullanılabilir. Mesela, Hafız Burhan (ö. 1943) çok kilolu olmasına rağmen sandalyeye dayanarak ayakta okurmuş. Kötü nefes, zayıf olduğu gibi, süresinin kısa olmasıyla daha yorucudur. İyi nefes kullanılacak ve bu sırada muhakkak ağız açık bir şekilde okunacaktır. Ağzını açmadan küçük dudak hareketleriyle okumak rahatsız edici olduğu gibi, sesleri kapattığı için notaların çıkarılmasını da zorlaştırır. Ağız açmadan kastımız, opera sanatçıları gibi ağzını kocaman açarak okumak da değildir. Şimdi mesela biri bir konserde bir kasîde okusa yüzü çarşaf gibi buruş buruş oluyor. Sanki adama

84 Ruhi Kalender ile 1 Aralık 2009 Salı günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

85 Aynı röportaj.

eziyet ediyorlar gibi, seyirciler onu o halde izliyor. İnsan içinden: "Yahu şu kaside bitse de şu adam, bu eziyetten kurtulsa!" diyor. Hâlbuki merhum Münir Nurettin Selçuk (ö. 1981), sahneye en güzel şekilde çıkar ve öyle dik nağmelerde bile yüzünde hiçbir buruşma olmadan, kalplere hitap ederek öyle güzel okurdu ki! Hatta bazen o dik seslerde bile hiç kızarıp bozarmadan rahat bir şekilde nasıl okuyor diye hayret eder ve kendi kendime; acaba okumuyor da, ses kayıttan mı geliyor, diye sorar, konuşuyor zannederdim. Aynı şekilde eserlerin sonunda meyan yapılıp da sert bir şekilde bitirilmesi uygun değildir. Meyan yapılıyorsa bile kulağı tırmalamayacak ve bitiş hissi verecek şekilde, yumuşak bir edâ ile yapılmalıdır. Örneğin, bir uçağın iniş sırasındaki hareketi gibi, ne kadar yumuşak olursa o kadar güzel olacaktır.[86]

D. Ruhi Kalender'e Göre Prozodi Unsuru

Prozodi bir bestede harf, hece ve kelimenin ses ve usûle yerleştirilmesidir. Güfte ve bestenin en güzel şekilde bir araya gelmesi ve bir müzik cümlesinin oluşmasını sağlar. Diksiyon nasıl bir konuşmacının anlaşılır kılınması için ona yardımcı oluyorsa prozodi de müzikte kelimelerin asıllarına uygun şekilde kullanılıp daha iyi anlaşılmasına ve doğru kullanılmasına yardımcı olur. Türkçe kelimeler asıl itibariyle kapalı ve açık hecelere göre bestelenir. Açık heceler en fazla bir birim zaman alırken, kapalı heceler bir birim zamanın üzerinde değerlendirilir. Şayet kelime başka bir dilden geldiyse, o dilin konuşma kuralına göre şekillenir. Müziğin bir tarifi de konuşmanın uzatılmasıdır. Bu uzatmayı eğer doğru yapmazsak dilin yapısını ve eserin anlaşılırlığını bozmuş oluruz. Ses uyumu daima ritme ayak uydurmalıdır. Usûl nasıl kuvvetli, yarı kuvvetli ve zayıf olarak bir ahenk içinde ilerliyorsa kelimeler de bunlara kulağı rahatsız etmeyecek bir ahenk içinde giydirilmelidir.

86 Ruhi Kalender ile 1 Aralık 2009 Salı günü A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ndeki odasında yaptığımız röportaj.

Sonuç

Ruhi Kalender geçtiğimiz yüzyılın, Türk Din Mûsikîsi alanında yetişmiş önemli akademisyenlerinden birisidir. Yaptığı çalışmaları, telif ettiği kitapları, makaleleri, sunduğu tebliğleri ve Türk Mûsikîsi ile ilgili çok değerli fikirleri ve bilgileri açısından önemli bir değer teşkil etmektedir. O, çalışmaları ile yalnızca bir kaynak niteliği taşımamakta, aynı zamanda mûsikîmizin bugünü ve yarını ile alakalı öneri ve tavsiyeleriyle bize ışık tutmaktadır. Yaptığı çalışmalar özellikle ilahiyat fakültelerindeki Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dallarında devam eden dersler için, imam hatip liseleri öğrencileri için ve dinî mûsikî alanında araştırma yapmak isteyenler için büyük önem arz etmektedir.

'Bize göre Ruhi Kalender'in en önemli fikirlerini mûsikî eğitimi konusu teşkil etmektedir. Günümüzde maalesef gençler, kendi kültüründen uzak yetiştirilmektedir. Bunun en açık örneği de tamamen batı müziğine dayalı eğitim yapılmasıdır. Aynı şekilde ilk ve orta dereceli okullarda görev yapan öğretmenlere Batı müziği eğitimi verilmekte, konservatuar eğitimi alanlar ise formasyonla bu göreve gelmeye çalışsa da birçoğu öğretmen olamamaktadır. Ruhi Kalender'in konuya objektif yaklaşması, diğer müzikleri asla dışlamaması takdir edilmelidir. Zira ülkemizde bu konuda bir hastalıkmış gibi, müzik ile ilgilenenler genel itibari ile diğer müzik türlerini hor görmekte, küçümsemektedir.

Kaynakça

Akdoğan, Bayram, "Türk Din Mûsikîsi Tarihine Bir Bakış" *A.Ü.İ.F. Dergisi*, Ankara 2008, c. 49.

..... "İslam'da Mûsikînin Hükmü Konusunda İleri Sürülen Ayet ve Hadislerin Tahlili", *Harran Ün. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa 2009, sa. 22.

..... *"Mevlevîliğin Din Anlayışında Mûsikî"* (Ankara: Bilge Ajans & Matbaa, 2009).

Kalender, Ruhi, v. dğr. *İmam Hatip Liseleri İçin Dinî Mûsikî 1,* (Ankara: Kalem Yayınları, 1996).

Arvasi S. Ahmed, *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz* (İstanbul: Burak Yayınları, tsz.).

Behar, Cem, *Zaman, Mekân, Müzik, Klasik Türk Mûsikîsi'nde Eğitim (Meşk), İcra ve Aktarım* (İstanbul: Afa Yayınları, 1993).

El-Buhârî, Muhammed b. İsmâil b. İbrahim Ebû Abdillah; *"Târîhu'l-Kebîr"*, Neşreden: Dâru'l-Fikr, Tahkîk: Es-Seyyid Hâşim en-Nedvî, cüz. 8.

Can, Cihat, *XV. Yüzyıl Türk Mûsikîsi Nazariyatı* (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Çam, Nusret, *İslamda Sanat Sanatta İslam,* Akçağ yayınları, Ankara 2008.

Ebû Dâvud Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *"Sünen-i Ebî Dâvud,"* c. I- IV, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, Tarihsiz.

Ezgi, Suphi, *Amelî ve Nazarî Türk Mûsikîsi,* İstanbul Konservatuarı Yayını, İstanbul 1933-1953, c. III.

Kalender, Ruhi, *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Mûsikîsi Ders Notları (3 cilt),* Basılmamış kitap, Ankara tsz.

……"*Dinî Mûsikî Dersi Özel Öğretim Yöntemleri"* A.Ü.İ.F, Diyanet Vakfı, D.İ.B, "Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri", Ankara, 8-10 Nisan 1988. Tebliğ Notu.

……"İlk ve Orta Eğitimde Mûsikî Öğretimi", tebliğ notu, Milli Eğitim Sempozyumu, İstanbul 1994.

……"Mûsikî ve İnsan", *A.Ü.İ.F. Dergisi,* Ankara 1997, c. XXXVII.

……"Ruh Hastalıklarının Tedavisinde Mûsikî", *A.Ü.İ.F.D,* Ankara 1989, c. XXXI.

……"Türk Mûsikîsi Türk Halkının Kendi Öz Varlığıdır", *Milli Eğitim (Kültür, Sanat ve Eğitim) Dergisi,* Ankara 1996, sa. 130.

……"Türk Mûsikîsinde Kullanılan Makamların Tesirleri", *AÜİFD,* Ankara 1989, c. XXIX.

Küçükgökçe, Özgen, *XV. Yüzyılda Makamlar,* Doktora Tezi, İzmir 2010.

Koca, Fatih, *Ahmet Hatipoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Mûsikî Anlayışı (Yüksek Lisans Tezi),* Ankara 2004.

Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Haz. Heyet, TDV Yayınları, No: 86.

Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük,* Dağarcık Yayın, İstanbul 2005, s. 810.

Es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman: *"el-Câmiu's-Sağîr fî Ehâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr"*, Mısır 1954, c. I- II.

Şemseddin Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010.

Tıraşcı, Mehmet, Ruhi Kalender ile röportaj, Ankara – Beşevler, 1 Aralık 2009.

..... Ruhi Kalender ile röportaj, Ankara – Beşevler, 11 Kasım 2009.

..... Ruhi Kalender ile röportaj, Ankara – Beşevler, 14 Aralık 2009.

..... Ruhi Kalender ile röportaj, Ankara – Beşevler, 16 Aralık 2009.

..... Ruhi Kalender ile röportaj, Ankara – Beşevler, 20 Aralık 2009.

..... Ruhi Kalender ile röportaj, Ankara – Beşevler, 20 Ocak 2010.

Uludağ, Süleyman, *İslamda Mûsikî ve Semâ'*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1976.